

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

בא - תשפ"ב

אֲנִי הַכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו וְאֶת לִבְ עֵבְדִי לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּי אֱלֹה בְּקָרְבֹו, וְלְמַעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי בְּנֶה וּבֹו בְּנֶה אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה' (שמות י' א'-ב')

אֲנִי הַכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו וְאֶת לִבְ עֵבְדִי לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּי אֱלֹה בְּקָרְבֹו, וְלְמַעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי בְּנֶה וּבֹו בְּנֶה אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה' (שמות י' א'-ב')

עבירה: לפעמים מונעים את התשובה מן המרבה לחטוא - בא ליטמא פותחין לו

אמר רבי יוחנן, מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנאמר "כי אני הכבדתי את לבו". אמר לו רבי שמעון בן לקיש, יסתם פיהם של מינים, אלא (משלי ג' ל"ד) "אם ללצים הוא יליץ" - שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו, והוא נועל לבו מן התשובה - כדי לפרוע ממנו מה שחטא. אף כך פרעה הרשע, כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה "אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך" (כדי ליפרע ממנו יפה תואר), הוי "כי אני הכבדתי את לבו". (שמות רבה י"ג ג', וע"ע בשמו"ר י"א א', וברשי"ז ג', וברמב"ם הל' תשובה ו' ג'-ד').

[ועוד מאמר מריש לקיש כעין הנ"ל, והוא נלמד ג"כ מאותו פסוק, במסכת **עבודה זרה** (נה, וכ"כ בשבת קד). אמר ריש לקיש, מאי דכתיב "אם ללצים הוא יליץ ולענונים יתן חן"? בא ליטמא, פותחין לו; בא ליטהר, מסייעים אותו, עכ"ל. ובאבן עזרא (שמות י"כ) כתב: "ויחזק ה' את לב פרעה", שאמרו ז"ל, בא ליטמא פותחין לו. עכ"ל. ורבינו בחיי ז"ל (דברים ד' י"ט) כתב: יש לך להתבונן שלא אמר כמו שאמר אצל הטובה "מסייעין", אלא "פותחין לו", כלומר, אם רצונו להטמא ולהאמין באמונה רעה, ימצא הפתחים פתוחים. עכ"ד.

ועוד כיוצא ב'**בעבודה זרה** (שם): אמר רב, מאי דכתיב (דברים ד' י"ט) "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים"? מלמד שהחליקן בדברים (פי' מניחם לטעות (רש"י)) כדי לטורדן מן העולם, ע"כ. ועיין שם שלפעמים מראים לעובדי ע"ז כאילו יש ממש בעבודתם, כדי לטורדן מן העולם. ועיין עוד ב'**בראשית רבה** (ח' ח) "הרוצה לטעות יטעה", ובמפרשים שם. ואין כאן מקום להאריך.]

חינוך הבנים: גודל החיוב על ההורים להשריש האמונה בלב בניהם - זהו תכלית ניסי מצרים

זה היה תחילת יסוד ושורש אומה הישראלית, שחיב הקב"ה את האבות ובחר בהם מכל העולם להוציא מהם האומה הנבחרת סגולה מכל העמים, מפני שהם בדרכיהם הישרה אחזו במדה זו - שלא להסתפק במה שהם בעצמם עבדו את ה' באמת ותמים, אלא להשריש אמונת ה' והשגחתו ושמירת חוקיו ומצוותיו בלבב בניהם אחריהם, וכו'. ועל כן באמת בחר הקב"ה אח"ז בזרעם אחריהם מכל העמים והוציאם ממצרים ונתן להם תורתו וייחד שמו עליהם ולקח אותם לו לנחלה עד עולם. ונאמר זה בפירוש בתורה (בראשית י"ח ז'-ז"ט) "וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה, ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום וגו', כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמו דרך ה'". ועל יסוד זה הזהירה התורה כמה פעמים על מצות תלמוד תורה - שמחויב האב ללמד לבנו, שזהו יסוד כל המצוות.

וכן הזהירה לנו כמה פעמים לספר לבנינו את הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה לפרעה ולמצרים לעינינו, למען לשרש בקרב לבבם אמונת ה' והשגחתו. וביותר בארה התורה בפרשת בא, שהרבה ה' אותותיו במצרים כדי שיהיה לנו מה לספר לבנינו - שידעו ויכירו השגחת ה', וכמו שנאמר שם "כי אני הכבדתי את לבו וגו' למען שיתי אותותי אלה בקרבך ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו' וידעתם כי אני ה'". (חפץ חיים ז"ל - נדחי ישראל פרק ט"ז).

מלחמת היצר: חמץ הוא רמז ליצה"ר - אסור להשאיר אפילו משהו

אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות (זוהר שמות דף מ., וברכות זי). כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא "שאר שבעיסה", ולכן [החמירה עליו התורה כ"כ, יותר משאר איסורים, ו]כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל. והרי זה אמת ונכון. (שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקמ"ו).

זהו ענין שלא ימצא חמץ ברשותינו כל שבעה, ואפילו תערובות חמץ, להודיע כמה צריך להתרחק מהדברים המחמצים והמחטיאים, שאפילו בתערובות מעט ההיזק מרובה, שיש בו כח להטות האדם לאשר יחפוץ. (של"ה פרשת בא - דרך חיים תוכחת מוסר).

פשוט מצוה זו הוא הרמז שבה, שהוא לבער את רוח הטומאה ואת היצר הרע מקרבנו. ולכן כל היד המרובה לבדוק הרי זה משובח. (פלא יועץ ערך "חמץ").

[בעל שכל אינו צריך להמתין עד ערב פסח לעיין על דבר זה (לבער מלבו יצר הרע - שאור שבעיסה), וכו', אבל מי שהוא ישן ותרדמת אלקים נפלה עליו ואינו חושש על נפשו להכיר את שלומה, על כן המרחם על הבריות יתברך ציונו בזאת המצוה של ביעור חמץ, ומתוך זה יהיה אופן וענין לנרדם לחפש אחר מעשיו, ויאמר "מה ענין ביעור החמץ הזה? כל השנה אנו צריכין אליו ורודפים אחריו, ועכשיו לחפש אחריו ולרודפו כמי שרודף אחר אויב להשמדו ולהכחידו ולבערו מן העולם? הלא דבר הוא!" ומתוך כך יתן אל לבו להתעורר, או אחרים יגידו לו הענין. (סדר היום - סדר ביעור חמץ).]

אמונה: חיזוק באמונה ע"י ריבוי המצוות שהם זכר ליציאת מצרים

בעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר (שגם מצות אמונה ניתנה שתהא ע"י הבחירה (חיי עולם [להגרי"י קניבסקי ז"ל] - פרק י"ג)), יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה, כמו שחייב כרת באכילת חמץ (שמות י"ב ט"ו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט' י"ג). והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפנינו בבוקר ובערב, וכו'. וכן כל כיוצא בהן, מצוות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלקים.

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים - אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, וכו'. (רמב"ן שמות י"ג ט"ז, ע"ש עוד).

[כתב בספר **החינוך** (מצוה כ"א): אין מן התימה אם באו לנו מצוות רבות על זה (דהיינו, זכר ליציאת מצרים), מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו "זכר ליציאת מצרים", לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלו קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים. הלא זה משתק כל כופר בחידוש

וּלְקַחְתֶּם אֶגְדַּת אֲזוּב וּגו' (שמות י"ב כ"ב)

ענוה: נבחר האזוב למצוה ללמדנו שהקב"ה אוהב מדת השפלות והענוה

כדי להורות שמדת השפלות אוהבה אצל השי"ת, כשם שמדת הגאווה שנואה לפניו, לכך בחר בהר סיני לתת בו תורה (סוטה ה.). וכן בחר הקב"ה באזוב - שהוא שפל מכל האילנות (שמות רבה י"ב ב'), והוא שנזכר בשלשה מקומות בתורה, בגאולת מצרים "ולקחתם אזוב", ובטהרת המצורע, ובשריפת פרה אדומה. וכן מצינו בבית המקדש הנתון בחלקו של בנימין, שאינו בגובה ההר ממש - הכל דרך שפלות וענוה, וזהו שכתוב (דברים ל"ג י"ב) "ובין כתפיו שכן". וכן במצות התפלן, אין משימין אותן בגובה של ראש ממש, אלא למטה מעט, מקום שמוחו של תינוק רופס (מנחות לז.).

וכל הענינים האלו מדרך הענוה והשפלות. ולכן יצטרך אדם להזהר בשתי מדות הללו, ושיתרחק ממדת הגאווה - ויבחר במדת השפלות. כי המדות האלו, האחת אוהבה והאחת שנואה לפני המקום, וראוי לאדם לשנוא מה שהוא יתברך שונא ולאהוב מה שהוא אוהב. (רבינו בחיי ז"ל כד הקמח - ערך "גאווה").

וְעֵבֶר ה' לְנֹגֵף אֶת מִצְרַיִם וּגו' (שמות י"ב כ"ג)

תפילה: דרך צדיקים להתפלל על כל דבר, שמא יגרום החטא

"ואע"ג דצריך לומר השכיבו בגאולה, כגאולה אריכתא דמיא" (ברכות ב:). והטעם שאינו הפסקה, מפני ש"השכיבו" מעין הגאולה הוא, שבשעה שעבר ה' לנגוף את מצרים, היו (בני ישראל) מפחדין ומתפללין לבורא לקיים דברו - ושלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם, שדרך הצדיקים שיראים תמיד שמא יגרום החטא (עי' ברכות ד.), וכנגד אותה התפילה התקינו לומר "השכיבו", שיציילו ה' מכל דבר רע וישמור צאתנו ובואנו. וכיון שהתקינו לאמרו כנגד מה שהיה בשעת הגאולה, אמרו דלא הוי הפסקה, דכגאולה אריכתא דמיא. (רבינו יונה ברכות ב:).

וַיִּלְכּוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ

(שמות י"ב כ"ח)

מצוות - קבלה: מזמן שקיבל לעשות, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה

"וילכו ויעשו בני ישראל", וכי כבר עשו (וכי כבר לקחו את השה לקרבן פסח וכו'), והלא מראש חודש נאמר להם, ולא נצטוו אלא מעשור לחודש ואילך (רש"י עה"ת שם, ו"ה ינחמנו" על המכילתא), ומ"וילכו ויעשו" משמע שעשו באותה שעה עצמה שנצטוו (מזרחי - שמות סם)? אלא משקיבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם כאילו עשו. (מכילתא פרשת בא מס' דפסחא י"ב).

[ובקידושין (מ) איתא, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ובתענית (ח) אמרו שקבלת התענית מהני כתענית, ולמדו כן מדכתיב (דניאל י"ב) "ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלקיך נשמעו דבריך" - שמשקיבל עליו נשמעו דבריו. ובברכות (י) איתא, אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.]

[כתב רבינו יונה ז"ל (שערי תשובה ב'): "כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים, יקשיבו וישמעו ויכנעו ויחזרו בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה, האיש הזה, ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול, כי עת אשר יאזין ויסקיט ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום ההוא ומעלה, להזהר כאשר יזהירו יודעי בינה לעתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קיבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים. ואשריו, כי צדק נפשו בשעה קלה! וכן אמרו רז"ל, "וילכו ויעשו בני ישראל", וכי מיד עשו? והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחודש? אלא כיון שקיבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד. עכ"ל, וע"ש עוד.]

העולם, ומקיים האמונה בידיעת ה' יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם. עכ"ל.]

[מכיון שכוונת הבריאה בדרך כלל היתה להיות עולם כמנהגו נוהג בלא שום שינוי הטבע, עלינו להשיג ולשמור פרטי הנסים ושאר דברים הנפלאים המחזקים לבבינו לקדושת התורה והעבודה שהיו בזמנים שעברו, למען חזק לבבינו ליראה את ה' יתברך, ולהנצל מרדת שחת. (חיי עולם [להגרי"קנייבסקי ז"ל] פרק י"ג, ע"ש עוד).]

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת וּגו' (שמות י"ב י"ב)

זריזות במצוות: לא להחמיץ את המצוות

"ושמרתם את המצוות", ר' יאשיה אומר, אל תקרא כן, אלא "ושמרתם את המצוות" - כדרך שאין מחמיצין את המצה, כך אין מחמיצין את המצוה; אלא אם באה מצוה לידך, עשה אותה מיד. (מכילתא פרשת בא מס' דפסחא פרשה ט').

המצוות הם רמז ליצר הטוב, והחמץ רמז ליצר הרע. ואם בא מצוה לידך, עשה אותה מיד - צריך לשמור מאד ולהזדרז, כי עין בעין נראה כל העיכובים והביטולים אשר יזמין היצר הרע חדשים לבקרים. היצר הרע, בכל שהוא שיתנו לו מקום, דחק ונכנס ופרח בכולו, ולכן צריך שמירה גדולה. (החיד"א ז"ל - דברים אחדים דרוש י"ד).

לא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה. ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו, אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב.

ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל (בראשית רבה ע"ו ב') בענין המלכת שלמה, שאמר דוד לבניהו (מלכים א' י"ג) "והורדתם אותנו אל גיחון", וענה בניהו (שם שם ל"ו) "אמן, כן יאמר ה'", אמרו ז"ל: רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי, והלא כבר נאמר (דברי הימים א' כ"ב ט') "הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה?" אלא הרבה קטגורין יעמדו מכאן ועד גיחון, [עכ"ד]. על כן הזהירו ז"ל "ושמרתם את המצוות" - מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ואמרו (נזיר כג): לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה, זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות. ואמרו (פסחים ד) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו), לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. (מסילת ישרים פרק ז').

השתוקקות למצוות: העובד מאהבה נקרא "בן" שרצונו לעשות רצון אביו - והעובד מיראה נקרא "עבד", שאינו אוהב את רבו, ואינו עובד אותו כי אם מיראת העונש

ראוי לידע מהו "שימור" המצוות, ומאי משמע שאין מחמיצין אותן. ואולי דרשו "שימור" זה לשון המתנה, כמו (בראשית ל"ז י"א) "ואביו שמר את הדבר", שהיא העבודה מאהבה; והמצפה לדבר שיבא, אין ספק כי כאשר ישיג אותו, לא יחמיצנו, אבל יעשהו מיד. ועל כן העובד מאהבה נקרא בתואר "בן" העושה רצון אביו, כי כל מגמתו בעבודתו אינו כי אם לעשות רצון אביו. אבל העובד מיראת העונש, אינו עובד את בוראו, אבל עובד את עצמו - לימלט מהעונש, והוא כעבד שאינו אוהב את רבו, ובהפקרא ניחא ליה לילך בטל כל היום, ואינו עובד רבו כי אם מיראתו - שלא יענישנו, ויסתפק בעבודה שיכול ליפטר מהעונש, וחפצו הוא שלא יצוהו רבו לעשות שום עבודה, ומכל שכן שאינו משתדל להמציא שום עבודה שיתענג בה רבו. וזה נקרא "עבד". (קרו אור בני משה - וישלח דף פח; הועתק בספר כסא דוד [להחיד"א ז"ל] - דרוש כ"ב).

[הזריזות היא מעלה גדולה לתורה ולמצוות, והיא מידת הצדיקים לעבודת הבורא יתברך. ואמרו רז"ל (פסחים ד) זריזין מקדימין למצוות. ומי שעושה מעשיו בזריזות, בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרז בעצמו לעשות רצונו. כי הזריזות תלויה בלב האדם, כשהאדם מפנה לבו מכל המחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה אחת, אז הוא מזדרז. (ארחות צדיקים

[שער הזריזות].